

هویت‌یابی ، خلاقیت و پیشرفت تحصیلی

ناصرالدین کاظمی حقیقی

هویت

«هویت» به زبان ساده پایداری وجود و استواری هستی یک فرد است. شخصی که برای خودش هویت نیرومندی قائل است در واقع اعتقاد دارد که از استواری در وجود و قلمرو مربوط به آن برخوردار است و همچنین «هویت متزلزل» و یا مبهم به ناپایداری در هستی فرد باز می‌گردد.

«هویت» یک فرد گویای آن است که وی چه نقشی را باید ایفا کند و سطح خودباوری و خودارجدهی و خودپایایی وی چه اندازه خواهد بود؟
بدین معنا، هویت دارای گونه‌های مختلفی است: هوشی، جنسیتی، تحصیلی، شغلی، اجتماعی، زناشویی، خانوادگی، فرهنگی، نژادی و قومی.

وجود هویت پایدار و نیرومند از شاخصهای اولیه بهداشت روانی است و هرگاه دستخوش تزلزل، بحران و یا ابهام شود، بی‌تردید سلامت روانی فرد را بهم می‌ریزد.
تازه‌ترین پژوهشها و مطالعات در حوزه راهنمایی و مشاوره دانش‌آموزان مستعد و تیزهوش حاوی دستاوردهایی پیرامون اختلال هویت دختران تیزهوش در محیطهای روستایی، استقلال‌کژکنشی و افسردگی از هوش، و افزایش پیشرفت تحصیلی از طریق کوششهای آفرینندگی است:

« در یک مطالعه تک بررسی، عوامل مؤثر بر تصمیمگیری پیش‌دانشگاهی سه دختر تیزهوش روستایی مورد تحلیل قرار گرفت. به نظر می‌رسد که مقتضیات

اجتماعی به پیشرفت و تطبیق اجتماعی دختران تیزهوش پیش از نخبگی در ریاضیات و علوم اهمیت می‌دهد، از این رو، زندگی روستایی ممکن است نقش جنسیتی فرد بالغ را دچار صدمه کند و تعارضهای مربوط به آن بر جریانهای تصمیمگیری تأثیر بگذارند. در این مطالعه، تجارب کلاسی، فعالیتهای فوق برنامه، انجام امور، برداشت نسبت به خود و جهت‌گیریهای مربوط به انگیزه پیشرفت، کاوش و بررسی شد. استنباط می‌شود که این دختران جوان از پشتیبانی علایق خود در موضوعات غیر مرسوم، حق انتخاب داشتن با استفاده از قابلیت‌هایی که در خود سراغ دارند، تأثر از مفاهیم ریاضی و علوم و کمک به رشد و پرورش هویت، فواید قابل ملاحظه‌ای به دست می‌آورند.

«میزان شیوع آسیبهای رفتاری در میان دانش‌آموزان تیزهوش مقطع ابتدایی بررسی گردید. در این بررسی ششصد و هفتاد و پنج دانش‌آموز تیزهوش و سیصد و بیست و دو دانش‌آموز عادی در پایه‌های تحصیلی دوم و سوم شرکت داشتند. تشخیص و سنجش بر اساس درجه‌بندی والدین و معلمان انجام شد. نتایج نشان داد که از حیث وقوع آسیب رفتاری براساس آنچه که والدین و معلمان نمره‌دهی کرده بودند، هیچ تفاوت معنی‌داری حاصل نشد؛ علی‌رغم آن که گروه کوچکی از دانش‌آموزان برنامه تیزهوش، از برخی مسائل رفتاری رنج می‌بردند، اما قابل ملاحظه نبود. همچنین یافت شد که تفاهم میان سنجش توسط والدین و معلمان کم بود. از این رو لحاظ هر دو منبع اطلاعاتی در اندازه‌گیری سازش‌یافتگی رفتاری، امری ضروری است».

«در یک پژوهش، نقش فرآوری خلاقانه در رفع کم‌آموزی مورد مطالعه قرار گرفت. هفده دانش‌آموز تیزهوش کم‌آموز در مقطع سنی هشت تا سیزده، بررسی شدند. این دانش‌آموزان، ابزار خودکفایی برای تکالیف تحصیلی و مقیاسهایی برای درجه‌بندی ویژگیهای رفتاری دانش‌آموزان توانمند را تکمیل کردند. جنبه‌های مهم این فرایند در تقویت تحصیلی دانش‌آموزان شامل روابط با معلم، راهبردهای خودنظم‌جویی، کاوش و جست و جو در ضعف تحصیل خود، فعالیت در یک حوزه مورد علاقه، و تعامل با گروه همسالی همگن بود».

«رابطه افسردگی و هوش تحصیلی» بررسی شد. در این بررسی افسردگی و گرایشهای خودکشی نوجوانان تیزهوش تحصیلی، عادی و استثنایی در پایه‌های نهم تا یازدهم تحصیلی مورد کاوش قرار گرفت. «مقیاس افسردگی رینولدز» و پرسشنامه گرایش خودکشی اجرا شد. نتایج حاکی از آن بود که هیچ تفاوت قابل ملاحظه‌ای در میان سه گروه از لحاظ سطح، شدت یا ماهیت آشفتگی تجربه شده، یافت نشد».

* نقش هویت مبهم

اختلال در هر نوع هویت، کم و بیش آثار سوپی در وضعیت تحصیلی نوجوانان و جوانان تیزهوش ایجاد می‌کند. تیزهوشانی که دچار بحران در «هویت فردی» خود شده‌اند، «خودباوری» ضعیفی خواهند داشت؛ این ضعف شامل خودباوری تحصیلی نیز می‌شود. یکی از عوارض ضعف در خودباوری تحصیلی، کم‌آموزی است. کم‌آموزی در هر سطحی موجب بروز افسردگی در روحیه دانش‌آموز تیزهوش می‌شود. لذا هوش برجسته به تنهایی در بازداری از افسردگی نوجوانان تیزهوش کفایت نمی‌کند و مطالعات نشان می‌دهند که افسردگی و حتی گرایشهای مربوط به خودکشی در میان نوجوانان پانزده تا هفده ساله، امری مستقل از هوش است؛ یعنی به همان اندازه که نوجوانان غیر تیزهوش دچار افسردگی می‌شوند، نخبگان نوجوان نیز در معرض پژمردگی روانی قرار می‌گیرند. «افسردگی» معمولاً با سوء رفتارها و کژ کنشیهایی همراه است؛ مسائل رفتاری ویژه‌ای که حتی در میان کودکان هشت و نه ساله تیزهوش نیز نمایان می‌شود. از این رو مطالعات مجدداً تأیید می‌کنند که هوش امری مستقل از آن آسیبهای رفتاری است. به نظر می‌رسد که این چرخه ادامه دارد؛ یعنی مسائل رفتاری تیزهوشان شرایط مساعدی برای پیشرفت تحصیلی به دست نمی‌دهد؛ پس ضعف تحصیلی دو چندان خواهد شد و افسردگی نیز افزایش می‌یابد. با این توضیح، هویت‌سازی تیزهوش و بهسازی آن، سهم قابل ملاحظه‌ای در تحکیم بهداشت روانی، سازش یافتگی رفتاری و پیشرفت تحصیلی وی دارد.

* آفرینندگی و پیشرفت تحصیلی

معمولاً «خلاقیت» با پیشرفت تحصیلی، همبستگی نیرومندی ندارد؛ از این رو، بخش قابل ملاحظه‌ای از تیزهوشان کم‌آموز، ممکن است خلاق باشند. ضعف تحصیلی نخبگان خلاق یا موضوعی است و یا فراگیر و گسترده؛ به گونه‌ای که حتی تمامی مواد درسی رسمی را دربرمی‌گیرد. اما این ضعف تحصیلی را میتوان با ایجاد شرایط خاصی بر طرف کرد و آن شرایطی است که به فراوری بدیعانه و یا آفرینندگی در محیط آموزشی تحقق می‌بخشد. بر اساس یک مطالعه، وجود این سه عامل، فضای آموزشی بدیعانه‌ای را در راستای

پیشرفت تحصیلی فراهم می‌آورد:

۱- خودکاوای در ضعف تحصیلی

شرایطی که به دانش‌آموز امکان دهد تا در خود به کاوش بپردازد به طوری که عوامل و علل ضعف تحصیلی خود را جست و جو کند. ممکن است یک نقیصه در انگیزه و تمایل نسبت به درس خاصی وجود داشته باشد و یا به اختلال در روش یادگیری بازگردد و سرانجام احتمال دارد که معلومات و اطلاعات پایه، ضعیف باشند. در امر خودکاوایی دانش‌آموز، سهم عمده را خانواده، معلم و مشاور تحصیلی برعهده دارند.

۲- بهسازی روابط با معلم

هر چه روابط متقابل میان دانش‌آموز تیزهوش کم‌آموز با معلمش گرمتر و دوستانه‌تر باشد، به همیّا سازی شرایط برای پیشرفت تحصیلی کمک بیشتری می‌کند. ملایمت و نرمی در رفتار معلم، و بردباری و شفقت ولیّ، عامل مهمی در بهبود روابط است.

۳- خود نظم جویی

کوششهای درسی و فعالیتهای تحصیلی دانش‌آموز به دو صورت انجام می‌گیرد: ممکن است با یک برنامه و نظم و انضباط رسمی به وسیله معلم و یا اطرافیان انجام شود و امکان دارد خود دانش‌آموز با پیگیری فردی به طور مستقل؛ و نظمی شخصی به تحصیل بپردازد، به این کوشش مستقل انفرادی همراه با نظم درونی، «خودنظم جویی» می‌گوییم. «خود نظم جویی» به ویژه در فعالیتهای تحصیلی موردعلاقه و در فضای همسالی همگن، بیشترین تأثیر مثبت را نشان می‌دهد.

چنین شرایط سه‌گانه‌ای در مجموع، فضای نوآرانه‌ای را پدید می‌آورد. اگر این شرایط به دقت، تحلیل شود، ردپایی از هویت‌یابی بدست می‌آید. هم «خودکاری» و هم «خودنظم جویی»، رابطه نزدیکی با «هویت‌یابی» دارند. بنابراین اگر فضای نوآرانه و بدیع‌آمیز، از اثر درخشانی در پیشرفت تحصیلی برخوردار است، به هویت‌یابی دانش‌آموز مربوط می‌شود؛ یعنی به نوعی خاص از طریق تقویت هویت فردی، «پیشرفت تحصیلی» را میسر ساخته است.

* بهسازی هویت

عوامل مختلفی در بهبود و تقویت هویت فردی دخالت دارند که می‌توان آنها را در دو

جایگاه بررسی کرد:

۱- عوامل فردی؛ چنان که ذکر شد هر وضعیتی که کاوش و جست‌وجوی درونی فرد را تسهیل کند، هویت‌یابی وی را استوارتر می‌کند و همین طور پی‌گیری علایق شخصی از طریق فعالیتهای خودنظم‌جویی نیز به بهسازی هویت یاری می‌دهد. همان‌گونه که بیان گردید، خودنظم‌جویی یک کوشش مستقل انفرادی به طور منظم است.

۲- عوامل محیطی؛ اگر فضای زندگی، رغبتها و خواسته‌های شخصی (هرچند نامرسوم) یک فرد را بپذیرد و از آنها پشتیبانی کند، هویتش را نیرومند می‌سازد. علاوه بر آن خودباوری یک فرد براساس تواناییهای مورد اعتقاد وی ممکن است مورد حمایت قرار گیرند؛ چنین حمایتی از سوی محیط، نیرومندی هویت را ریشه‌دارتر می‌کند و به نوبه آن خودباوری نیز افزایش می‌یابد. معلمان در این حمایت محیطی، نقش بسزایی را ایفا می‌کنند.

از سوی دیگر، وجود فضای همسالی و همگن در محیط فرد تیزهوش، به وسیله عنصر پیوندجویی، به افزایش خودارجدهی (عزت نفس) وی منجر می‌شود و می‌دانیم که شرایط مؤثر بر خودارجدهی، خودباوری وی را نیز تقویت می‌کند و هویت‌یابی اش را نیز افزایش می‌دهد.

○ ○ ○

منابع:

- 1- Barker, Jean A. (1995). *Depression and suicidal ideation among academically gifted adolescents. Gifted Child Quarterly, 39(4) 218-223.*
- 2- Battle et al (1995). *Decision making of rural gifted females: Case studies of precocolege influences. Roeper Review, 18(1) 33-38.*
- 3- Baum et al (1995). *Reversing underachievement: Creative productivity as a systematic intervention, Gifted Child Quarterly 39(4) 224-235.*
- 4- Cornel et al (1994). *Low incidence of behavior problems among elementary school students in gifted programs. Journal of the Educational of the gifted. 18(1) 4-19.*

○ ○ ○